

Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning

AV ERIK RASMUSSEN

Lad mig begynde med en tak til styrelsen for det Nordiske Forbund for Statskundskab for opfordringen til at holde plenumforedraget ved kongressen her i København. Man havde, forstår jeg, hørt at jeg var i gang med et noget usædvanligt, tværvideenskabeligt arbejde, og stillede mig frit med hensyn til det mere præcise emnevalg. Den bog der nu foreligger som resultat af mine overvejelser, hedder *Complementarity and Political Science: An Essay on Fundamentals of Political Science Theory and Research Strategy* (Odense Universitetsforlag, 1987). Det er ganske vist blot en tekst på 124 sider. Alligevel er det nødvendigt, når der kun er 45 minutter til rådighed, at jeg begrænser mig til et aspekt af dens problemstillinger, og jeg har da, efter samråd med Dag Anckar, valgt hvad han i et brev betegnede som "en problematik som vi alla någon gång funderat över", nemlig politikologiens objektivitetsproblematik. Den har jo været drøftet i hele dette århundrede, i hvert fald hvis vi tillader os at betragte Max Weber også som politikolog, og jo i øvrigt, som netop *hans* navn indikerer, som en fælles samfundsvidenskabelig problematik. Dette sidste understreges også af at det vigtigste nordiske bidrag må siges at være ydet af Gunnar Myrdal. Jeg selv – for nu at komme ned på jævn, politikologisk grund – har altid været fascineret af disse problemer og også nogle steder i min produktion fremsat nogle synspunkter på dem. I øvrigt blev de kraftigt berørt på den nordiske statskundskabskonference for seksten år siden (jvf. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1972, pp. 36–66), hvor ikke mindst Jörgen Westerståhl tog energisk til orde mod hvad Stefan Björklund og jeg som indledere havde hævdet.

En og anden vil måske synes at dermed kunde det være nok. Hvorfor koge suppe på de gamle ben? Dertil vil jeg svare to ting: for det første, som en generel betragtning, at enhver videnskab lider skade hvis den ikke til stadighed eller i det mindste

med mellemrum tager sit erkendelsesteoretiske stade op til overvejelse, og for det andet at mine overvejelser over *Complementarity and Political Science*, som jo er udsprunget af at jeg har følt en forpligtelse af den lige nævnte art, har ført med sig at politikologiens objektivitetsproblematik på nogle punkter tegner sig noget anderledes for mig end før, og ikke mindst at det forekommer mig den afklares væsentligt ved sammenstillingen med den traditionelt som objektiv videnskab par excellence betragtede fysik.

Komplementaritet er et begreb som den danske fysiker Niels Bohr udformede i 1927. Bohr er meget verdensberømt i Danmark. Vi taler om Einstein og Bohr som de to helt skelsættende navne i det 20. århundredes fysik, at sidestille med Galilei og Newton. Jeg bliver nødt til at forudsætte at navnet har nogen bekendtskabskvalitet for vore nordiske politikologkolleger.

I 1920'erne befandt fysikken sig i en erkendelsesteoretisk krise. Den var begyndt da Max Planck i 1900 måtte konkludere at energi ikke overføres kontinuerligt men i mindste enheder, de såkaldte virkningskvanter. Fornemmelsen af krise var bl.a. en følge af at nogle forsøg viste at lys havde karakter af bølgebevægelser, andre og lige så uomstødelige, at det opførte sig som partikler. Bedømt ud fra den klassiske fysiks ontologi var det en umulig situation, for lys kunde ikke være *både* partikler og bølger. Usikkerheden gjaldt alle atomare fænomener. Det viste sig således umuligt at på én gang bestemme såvel en partikels sted som dens impuls (dvs. masse \times hastighed) med fuld nøjagtighed. Kvantets eksistens anfægtede grundlaget for den klassiske fysiks deterministiske kausalitet. Den løsning Bohr anviste var fremfor alt epistemologisk. Når kvantet medførte at enhver observation af den atomare verden var udtryk for en vekselvirkning mellem det observerede objekt og den

forsøgsopstilling ved hvis hjælp observationen fandt sted, fulgte deraf at beskrivelsen måtte indbefatte en redegørelse for forsøgsopstillingen, samt at det atomfysikken kunde beskrive var netop vekselvirkningen, ikke objektet som sådant. Enhver tilsyneladende modstrid mellem de ovennævnte eksperimentelle resultater, f. eks. vedrørende lyset, forsvandt når man forstod at de fremkom gennem *forskellige* eksperimentelle opstillinger. Beskrivelserne var *komplementære*, for de gav, skønt indbyrdes uforligelige, tilsammen en udtømmende beskrivelse. At der altså ikke var nogen *logisk* modstrid imellem dem blev, som Bohr tilfreds noterede sig, bekræftet ved at der netop ved samme tid blev udviklet matematiske formalismer, som tillod at forudsige sandsynligheden af atomare fænomener.

Dette var grundtrækkene i Bohrs komplementaritetstankegang. Han betragtede den ikke som en teori men som en logisk følge af fysikkens udvidede erfaringsområde. Den indebar på ingen måde en omstyrtelse af den klassiske fysik. Dennes antagelse af at observation kan finde sted uden at det observerede objekt påvirkes ved selve observationen gjaldt fortsat i forhold hvor kvantet var en relativt uendelig lille størrelse, altså udenfor atomfysikken. Men den klassiske fysik (og vor daglige verden) viste sig at være et grænsetilfælde, og kvantefysikken blev en generalisation af den nødvendiggjort med henblik på de områder hvor kvantet *ikke* var en negligibel størrelse. Svarende hertil blev den klassiske fysiks deterministiske kausalitet et særtilfælde af kvantefysikkens statistiske kausalitet. Det der ændrede sig var altså fremfor alt fysikernes egne forestillinger om hvad deres begreber indebar.

Det var fra første færd Bohrs overbevisning at fysikkens epistemologiske landvinding viste vej til en bedre forståelse af andre videnskabers erkendelsesteoretiske problemer og af almenmenneskelige forhold, i øvrigt uden at han fandt synderlig genklang. Det forekommer mig umiddelbart indlysende at samfundsvidenskabernes erkendelsesteoretiske problematik på vigtige punkter minder om kvantefysikkens. Det var fristende at efterprøve om der med udgangspunkt i komplementaritetstankegangen kan kastes bedre lys over nogle af politologiens basale problemer. Resultaterne har jeg fremlagt i min bog. Dem kan jeg naturligtvis ikke gøre rede for her. Nogle af dem vil hist og her blive inddraget fordi de er relevante for objektivitetsproblematikken. I øvrigt viste konfrontationerne med samfundsvidenskaberne at Bohrs

komplementaritetstankegang nok er konsistent men ikke, som han selv synes at have ment, monolitisk. Den rummer flere lag, og når han tager til orde for dens anvendelighed udenfor fysikken er det ofte ikke det strikte kvantefysiske komplementaritetsbegreb men de underliggende lag han har i tankerne, og som er frugtbare for os. Det dybeste lag er problematiseringen af forholdet mellem forskningens subjekt og objekt. Dermed er jeg direkte ovre i dagens emne.

For Bohr er der ikke tvivl om at fysik er objektiv videnskab når den vel at mærke respekterer vilkårene for objektiv beskrivelse. Der er tre faser: 1. den klassiske fysik, hvor objektet ikke påvirkes hverken af iagttageren eller iagttagelsesmidlerne; 2. situationen ifølge Einsteins specielle relativitetsteori (1905), der viser at iagttagelsen er afhængig af iagttagerens situation, f. eks. om han bevæger sig med meget stor hastighed, men således at enhver iagttager indenfor sin ramme kan forudsige hvilken iagttagelse en anden iagttager vil gøre indenfor en anden ramme af iagttagelsesbetingelser; og 3. situationen i kvantefysikken hvor iagttagelsesmidlerne, f. eks. en forsøgsopstilling, vekselvirker med objekterne, så at det er vekselvirkningen, ikke objektet som sådant, fysikken kan beskrive.

For Bohr er objektiv beskrivelse, som han gentager og gentager, utvetydig beskrivelse, og utvetydig er en beskrivelse kun hvis den respekterer de betingelser under hvilke iagttagelsen er gjort. "Virkeligheden" er et ord vi må lære at bruge korrekt. "Det er forkert at tro at det er fysikkens opgave at finde ud af hvordan naturen er. Fysik drejer sig om hvad vi kan *sige* om naturen". Når dette fastholdes kan ethvert subjektivt skøn undgås. Også kvantefysikkens resultater er i princip uden noget forbehold intersubjektivt overførbare.

Det er velkendt at der i de seneste årtier er sat spørgsmålstegn ved fysikkens objektivitet ud fra andre synspunkter end dem Bohr her er refereret for at tage stilling til. Dertil vil jeg vende tilbage senere. Først skal fysikkens tre faser benyttes til belysning af politologiens objektivitetsproblematik.

Den klassiske fysiks simple, så at sige uskyldige objektivitetsbegreb var længe accepteret som mål eller i det mindste som ideal i samfundsvidenskaberne. Comte vilde skabe en *physique social*; formuleringen kommenterer sig selv. Positivismen i

denne forstand havde greb om politologien langt ind i behavioralismens tid.

Med Max Weber var samfundsvidenskaberne ellers begyndt at æde af kundskabens træ på godt og ondt. Den slange der gjorde en ende på uskyldstilstanden dukkede op fra den logiske kløft mellem *Er* og *Bør*, som Weber og hans meningsfæller fandt der ikke kan slås bro over. Syndefaldet kan dateres til 1904, året før Einsteins relativitetsteori og en god snes år før Bohr talte om komplementaritet.

Efter syndefaldet har samfundsvidenskaberne til stadighed måttet være sig et værdiproblem bevidst, og det uanset om man accepterede den logiske kløft og de konsekvenser af Weber som Arnold Brecht formulerede som den videnskabelige værdirelativisme. I første omgang søgte man tilflugt i en delvis værdifrihed. Omkring 1930 mente f. eks. Myrdal at forskeren kunde gøre sig værdiproblemerne klar og derefter arbejde objektivt med en positiv teori, uafhængig af alle subjektive vurderinger, for sluttelig af føje et sæt værdipræmisses til den teoretiske viden om data og relationer, når de praktiske konklusioner skulde drages. I 1930'erne kom Myrdal derimod til den opfattelse at værdier og vurderinger er involveret i alle led af forskningsprocessen. I *Asian Drama* udtrykker han det således: "The only way in which we can strive for objectivity in theoretical analysis is to lift up the valuations into the full light, make them conscious and explicit, and permit them to determine the viewpoints, the approaches, and the concepts used." Myrdal tilstår at hverken hans egne eller nogen bøger han kender lever op til disse krav. En politolog som Easton udtrykker sig på ganske tilsvarende måde.

Dermed havde politologien – og samfundsvidenskaberne – fjernet sig radikalt fra, ja, i virkeligheden fornægtet den klassiske fysiks objektivitetsbegreb, i erkendelse af egen fundamental og uomgængelig værdibinding. Hvis forskning fortsat skulde være et kollektivt anliggende måtte vejen frem søges gennem størst mulig værdibevidsthed, og kravet herom måtte stilles ikke alene, som allerede Weber understregede, til forskeren selv, både i forskningsprocessen og fremstillingen, men fuldt så vel til modtageren af hans resultater.

Den position jeg her har skitseret var den fremherskende for 28 år siden, da jeg fik til opgave at være med til at opbygge et statskundskabsstudium i Danmark. I mellemtiden har megen diskussion været optaget af neomarxistiske strømninger, der jo i kraft af deres Hegel'ske kerne er værdiobjek-

tive, jvf. at de *ved* hvad der er *progressivt*. Mange andre politologer har, måske i reaktion derimod, interesseret sig temmelig lidt for fagets erkendelsesteoretiske aspekter. Men gendrevet er positionen aldrig blevet. Det er min påstand at uanset om vi betragter os som værdirelativister eller ej arbejder vi – og ved det godt selv, også hvis vi ikke taler derom – på vilkår af værdibinding og værdibevidsthed.

Einstein accepterede som bekendt værdirelativismen. Det vilde imidlertid være forkert at se nogen mere end overfladisk lighed mellem hans relativitetsteori og politologiens værdibinding. Ganske vist er der i begge tilfælde tale om at forestille sig hvorledes noget tager sig ud fra et standpunkt og i en referenceramme som er forskellig fra ens egen. Men i relativitetsteorien er "standpunkt" at forstå korporligt og det man foretager sig en rent logisk operation, som *eo ipso* er uden ethvert subjektivt element. I politologien menes der med "standpunkt" et anskuelsessæt, som når vi taler om at forestille os hvorledes noget tager sig ud *sub specie sovietica* og *sub specie americana*, altså en operation hvori indgår såvel virkelhedsbillede som værdisæt.

Dermed er vi ovre i det spørgsmål om værdibindingens konsekvenser kan belyses ved hjælp af Bohrs tredje objektivitetsbegreb, det kvantefysiske, altså objektiv beskrivelse i erkendelse af og respekterende en subjekt-objekt problematik. Det vilde efter Bohrs opfattelse sige at forskeren er sig omhyggeligt bevidst at han lægger et snit mellem sig selv og det objekt han studerer og hvoraf han selv er en del, og at dette snit ikke er en selvfølge, som antaget i den klassiske fysik, men et bevidst valg mellem muligheder, og at bevidstheden herom må fastholdes under hele forskningsprocessen og forstås af modtagerne. På denne betingelse mente han, under indflydelse af William James, at psykologien vilde kunne arbejde objektivt, i det mindste delvis. Kan vi opnå noget lignende ved hjælp af omhyggelig værdibevidsthed?

Dertil er at sige at den intersubjektive overførbare fremmes ved en sådan bevidsthed, ja, ikke er virkelig til stede uden. I den forstand er Bohrs subjekt-objekt sontring sammenfaldende med vore politologiske behov. Men, som han selv siger, psykiske erfaringer kan ikke underkastes fysisk måling. I kvantefysikken kan der måles præcis som i den klassiske fysik. Den epistemologiske landvinding bestod i stedet i forståelsen af *hvad* det var der kunde måles, nemlig vekselvirkningen, *ikke* objektet som sådant. I de humane videnska-

ber modsvars måling af et *skøn*, som bla er afhængigt af værdibinding. Derfor kan vi på vore felter ikke opnå *fuld* overførbarehed som i kvantefysikken, kun tilstræbe *optimal* overførbarehed. Når Bohr andetsteds hævder at komplementaritetsteoriens forestillingen "simply stresses the character of objective description, independent of subjective judgment, in any field of experience", må det konstateres at hans forestillinger om objektiv beskrivelse i psykologien og andre humane videnskaber ikke er i overensstemmelse med dette krav. Vi kan erkende og respektere subjekt-objektproblematikken og profitere deraf, men vi opnår ikke derved en objektivitet som i kvantefysikken.

Jeg antydede ovenfor at det i de seneste årtier er blevet betvivlet om Bohr og andre fysikere har ret når de hævder at deres videnskab kan arbejde objektivt. Kuhns meget feterede arbejde er blevet taget til indtægt for sådan tvivl. Man er til tider gået så vidt som at hævde at naturvidenskaben ikke adskiller sig i princippet fra magi. Allerede dens selvfornøjelse er tillstrækkelig til at stemple dette som vås.

Den rigtige kerne i denne argumentation er at fysikken naturligvis studerer sit objekt ud fra forudgjorte erfaringer og forudopstillede teorier, om man vil Kuhn'ske paradigmer. Det gav Bohr iøvrigt eksplicit udtryk for ved at sige: "All new experience makes its appearance within the frame of our customary points of view and forms of perception". Fysikkens arbejde er altså, som al menneskelig erkendelse, medbestemt af medbragte antagelser. Det er ikke forudsætningsløst. Det har naturligvis også forudsætninger i det samfund hvori det foregår, både materielt og immaterielt. Alt dette er ganske banalt. Hvis man ved objektiv iagttagelse og beskrivelse vil forstå forudsætningsløs iagttagelse og beskrivelse forekommer objektiv iagttagelse og beskrivelse naturligvis ikke. At argumentere på den antydede manér er bevidstløs positivisme, skønt det er kritikere af positivismen der gør det. Når det fastholdes i bevidstheden at erkendelse er medbestemt af teoretiske antagelser, og at videnskabelige resultater er gyldige *ad hoc*, har det ingen berettigelse at anfægte fysikkens objektivitet.

Også samfundsvidenskabelig forskning er medbestemt af teoretiske antagelser, og også vi betragter i princippet vore resultater som gyldige *ad hoc*. Forskellene de to discipliner imellem er imidlertid så store at hvad der i princippet kan kaldes en gradforskelle i praksis får karakter af en væsensforskelle.

Fysikeren er, som Bohr lejlighedsvis fremhævede, en del af den natur han studerer. Samfundsforskeren er imidlertid i ganske anden grad et led af sit studieobjekt, samfundet. Derfor bliver den opgave Bohr rigtigt påpegede vigtigheden af, subjekt-objektproblematikken og bevidstheden om det snit forskeren lægger, så meget mere kompliceret og intrikat. I selve sit studium af samfundet påvirkes samfundsforskeren af dette og af sin egen opfattelse af det, som gennemsyrrer hans teorier og hans observationer, og samtidig ændres samfundet, modsat naturen, gennem hans studium, sommetider signifikant. Overhovedet er samfundet under stadig forandring, og når Bohr, ganske rigtigt, peger på at biologiens forskningsområde er langt mere komplekst end fysikkens gælder dette naturligvis i endnu højere grad om politologiens. Når dertil kommer værdiproblematikken, som jeg allerede har omtalt, er det mildest talt ikke overraskende hvis fysikkens objektivitetsbegreber ikke simpelthen lader sig overføre på politologien.

Vi tør hævde at alle vore store teoretikere, en Platon, en Hobbes, en Marx, kom til resultater som var i god overensstemmelse med deres politiske anskuelser. Det samme gælder, tror jeg vi bør indrømme, os selv. Den der tvivler på at det kan ske også de ypperste, henviser jeg til at læse Webers *Politik als Beruf*, især den sidste fjerdedel. Vi befinder os under en teoretisk pluralisme, som er både en svaghed og en styrke, det sidste når vi erkender hvad den indebærer.

Det er på tide jeg, desværre kortfattet, eksplicit tilkendegiver mine konklusioner vedrørende politologiens objektivitetsproblematik. Jeg vil gøre det med udgangspunkt i Weber, Myrdal og Easton.

Weber benægtede muligheden af simpel objektiv analyse uafhængig af særlige eller "ensidige" synspunkter. Vi kan ikke kende den fulde sandhed om noget fænomen, uanset hvor simpelt det er. Derimod mener han at resultaterne af videnskabelig analyse *indenfor* en subjektiv og partiel ramme kan opnå status af empirisk sandhed, af objektiv gyldighed, af ren kausal erkendelse; som eksempel nævner han mordet på Cæsar. Myrdal nøjes med at hævde at værdibevidsthed er den eneste måde hvorpå vi kan *stræbe efter* objektivitet. Easton er helt utvetydig: "Values . . . not only provide the matrix which shapes the selection of an empirical problem for investigation, but they mold the formulation of the problem, the selection of data, and even their interpretation", og "no fac-

tual proposition . . . can be devoid of all relevance to moral preconceptions”.

Hertil har jeg to kommentarer. Den ene er at i én henseende går vistnok Weber og i hvert fald Easton for vidt. I min bog har jeg som eksempel brugt den påstand at Ronald Reagan er USA's præsident. Den er et objektivt datum. Bevares, man kan redde Eastons påstand ved at hævde at termen ”præsident” indebærer ”moral preconceptions”; men sligt er uinteressant ordkløveri. Af den slags objektive data er der uendelig mange. Deres singulære karakter gør dem bare så forfærdelig banale.

Min anden kommentar har betydelig mere substans. Så snart vi vil formulere generelle påstande, blot af en rækkevidde som at bly er tungere end aluminium, viser forskellene mellem politologi og fysik sig. Det er plausibelt at sige at al magt korrumpere. Men hvad mener vi præcist med ”magt” og ”korruption”, og hvordan måler vi dem? For en snes år siden arbejdede endda adskillige begavede politologer ihærdigt med just disse problemer. Men ingen vil mene at de kan anvendes entydigt (Bohrs første forudsætning for objektivitet) i forskersamfundet. Og, lige så vigtigt, at de kan anvendes frigjort fra værdibinding. Og virkningerne deraf bliver naturligvis des tydeligere jo højere et teoretisk niveau vi ønsker at bevæge os på.

Man kan sige at ligesom i kvantefysikken er det vi iagttager og beskriver ikke vore objekter men vekselvirkningen mellem objekter og iagttagelse. Den store forskel er at i kvantefysikken er der tale om en vekselvirkning mellem objektet og entydigt definerbare iagttagelsesomstændigheder, mens vekselvirkningen i politologien finder sted mellem objektet og vort teoretiske begrebsapparat, som hverken er entydigt eller værdifrit, hvorfor beskrivelsen heller ikke kan være det. Hvis man alligevel vil tale om objektivitet i samfundsvidenskaberne, må man altså være klar over at man bruger ordet i en væsentlig anden betydning end i fysikken, også kvantefysikken. Det forekommer mig lidet hensigtsmæssigt. Jeg foretrækker at tale om optimal intersubjektiv overførbare, som opnås ved at tilstræbe størst mulig entydighed og værdibevidsthed.

Det er meget vigtigt i denne sammenhæng at klargøre sig logikkens rolle i empiriske videnskaber. Da tilvante forestillinger vaklede i fysikken – såsom kausalitet, objektivitet, hvad virkeligheden er, hvad vi kan forstå ved en forklaring – sagde

Bohr i en diskussion med Einstein: ”In dealing with the tasks of bringing order into an entirely new field of experience, we could hardly trust in any accustomed principles, however broad, apart from the demand of avoiding logical inconsistencies”. Logisk konsistens er et konstitutivt krav til al forskning (hvormed ikke er sagt at den konstituerer forskning). Logik er et middel i al empirisk forskning og som sådant hverken subjektiv eller objektiv, og det gælder hvad enten den pågældende videnskab kan arbejde objektivt eller må nøjes med at tilstræbe optimal intersubjektiv overførbare. I den udstrækning det lykkes os politologer at arbejde logisk konsistent er vor forskning altså i så henseende både entydig og værdifri, hvorimod man ikke af den grund kan betegne den som objektiv, for logik som sådan relaterer sig ikke til objekter. At logikken i praktisk forskning kan være mangelfuld forhindrer ikke at den principielt er hævet over subjekt-objekt problematikken. Det var ud fra denne betragtningssåde jeg i min bog om *Lighedsbegreber* (1981) mente at kunne dele mine konklusioner op i tre kategorier: de logisk tvingende, de empirisk overbevisende og de empirisk sandsynliggjorte. Logisk ræsonnement spillede naturligvis en rolle ved fremkomsten af alle tre slags konklusioner. Men den første kategori: de logisk tvingende konklusioner fremkom alene ved logisk påvisning af logiske inkonsistenser mellem visse lighedsbegreber. Jeg påstod altså at denne del af mine konklusioner kun kan anfægtes ved at påvise logiske brist i mine ræsonnementer, mens mine andre konklusioner *kan* anfægtes ud fra andre empiriske antagelser, altså et andet virkelighedsbillede end mit. Disse sidstnævnte konklusioner kan i bedste fald tilskrives optimal intersubjektiv overførbare, mens den førstnævnte intersubjektive overførbare er absolut for alle der som Bohr (og jeg) betragter logisk konsistens som en *conditio sine qua non* for videnskabelig kommunikation.

Nu i 1980'erne hvor naturvidenskaben synes på vej til at operere med ni eller ti dimensioner, altså mange flere end de fire den Einstein'ske logik bemestrede, kan man træffe det synspunkt at også kravet på logisk konsistens må opgives. Om denne udlægning er mere end en popularisering af naturvidenskabens situation tør jeg ikke ytre mig om. Erkendelsesteoretisk er den jo på ingen måde ny. Jeg kan blot minde om at der overfor den tilsyneladende inkonsistens mellem forestillingerne om Guds almagt og Guds almagt er henvist til at Guds visdom går over al menneskelig forstand,

hvilket er det samme som at sige at her kommer kravet om logisk konsistens til kort. Det nye vilde altså være at om naturvidenskabens visdom gælder det samme som om Guds. Vi i samfundsvidenskaberne vil fortsat befinde os i et univers hvis fænomener er fire dimensionale, og for os vil det Bohr'ske krav om logisk konsistens fortsat have gyldighed som et konstitutivt men ikke i sig selv alene konstituerende krav til forskning.

Jeg har dvælet ret udførligt ved logikkens forhold til empirien fordi det er min fornemmelse at når adskillige samfundsforskere har haft svært ved ganske at opgive forestillingen om samfundsvidenskabelig objektivitet har de været influeret af den meget muligt ofte ubestridelige konsistens i deres logiske ræsonnementer, uden rigtigt at gøre sig klart at logisk konsistens er et middel i empiriens tjeneste men ikke i sig selv er empiri og altså hverken objektiv eller subjektiv.

Hvad jeg her har sagt udspringer alene af ønsket om epistemologisk klarhed. Det kan på ingen måde tjene som undskyldning for – endsige forstås som en opfordring til – vilkårlighed. Det rummer ingen påstand om at alle værdier er lige gode (hvilket vilde være i modstrid med både Weber og den

videnskabelige værdirelativisme). Det kræver tværtimod værdierne til stadighed konfronteret med hinanden, og da politologien er en empirisk videnskab hævder det virkelighedens primat, en side af problematikken som jeg her kun har strejft.

Da jeg gennemlæste referatet af Göteborg-drøftelsen så jeg at Westerstahl dengang sagde: "Jag har en känsla av att väldigt många älskar de där djupen (dvs. de allra mest grundläggande kunskapsteoretiska djupen), inte därför att de är särskilt djupsinniga, utan därför att de vill ha den där känslan att allting flyter och det skapar hos dem en känsla av behag". Dermed sigtede han på Myrdal, men nok også på mig. Jeg er mig ikke en sådan masochisme bevidst. Tilværelsen var da nemmere under positivismen, som jeg jo voksede op med, jeg deltager ikke i den momomane udhængning af den. Men jeg vil gerne vide hvor jeg befinder mig, og på hvilke betingelser jeg mener hvad jeg mener. Kan nogen under debatten gengive mig min barnetro, ser jeg det gerne, forudsat altså at jeg bliver *overbevist*.

(Plenarföredrag vid VIII Nordiske Statskundskabs Kongres, København 16 augusti 1987)